

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЗ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

Рада молодих учених та спеціалістів

ІСТОРІОГРАФІА

Матеріали Сімнадцятої наукової конференції
викладачів, здобувачів вищої освіти та молодих учених
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського

Одеса
2022

УДК 300.3+301+930.1; 911.3 (477.74).

Історіосфера. Матеріали Сімнадцятої наукової конференції викладачів, здобувачів вищої освіти та молодих учених Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. — Одеса : Ун-т Ушинського, 8–9 квітня 2022 р. — 93 с.

*Рекомендовано до друку
рішенням Вченої ради
Південноукраїнського національного
педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*

Протокол № 8 від 24 березня 2022 р.

ISBN 966-7965-01-5

© Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

Позиція авторів може не співпадати з думкою редакційної колегії.

Відповідальний редактор —
д. філос. н., проф. **Ю. А. Добролюбська**

Редакційна колегія:

- д. філос. н., проф. **Є. Р. Борінштейн** (Ун-т Ушинського);
д. іст. н., проф. **А. О. Добролюбський** (Ун-т Ушинського);
д. іст. н., проф. **С. В. Іванова** (Інститут археології НАН України);
д. іст. н., доц. **А. В. Красножон** (Ун-т Ушинського);
к. іст. н., доц. **О. Є. Ліхачова** (Ун-т Ушинського);
д. філос. н., доц. **В. В. Окорокова** (Ун-т Ушинського);
д. іст. н., проф. **В. А. Савченко** (Ун-т Ушинського);
д. філос. н., доц. **З. М. Атаманюк** (Ун-т Ушинського);
к. іст. н., доц. **О. М. Присяжнюк** (Ун-т Ушинського).

5. Петров В. Екзистенціалізм і ми. Розвідки: у 3-х тт. Т. 2. Київ: Темпора, 2013. С. 871–883.
6. Райда К. Поняття свободи в екзистенціалізмі. Свобода: сучасні виміри та альтернативи. Київ: Український Центр духовної культури, 2004. С. 130.
7. Токмань Г. Художньо-філософський феномен лірики Євгена Плужника : автореф. дис. ...к-та філол. наук. Київ, 1998. 16 с.

Парадюк О. О.

Сучасні теорії «суспільства ризику» у філософії історії

В останній третині ХХ ст. людство вступило у нову фазу свого розвитку, яку сучасні дослідники називають «суспільством ризику». «Суспільство ризику» — це постіндустріальна формація, від індустріального суспільства вона відрізняється головним чином тим, що якщо для індустріального суспільства характерний розподіл благ, то для «суспільства ризику» — розподіл небезпек та обумовлених ними ризиків. Небезпеки, що виявляються в даному суспільстві, принципово відрізняються від колишніх тим, що вони не мають меж ні у просторі, ні в часі. Для цих небезпек немає державних кордонів. Ульріх Бек у своїх роботах розробив концепцію «суспільства ризику» [1]. Основною причиною виникнення «суспільства ризику» він вважає глобальну зміну виробничих відносин, що почалася у другій половині ХХ ст. Саме тому для У. Бека ризик — це ймовірність фізичної загрози, що викликається насамперед технологічними процесами. Дослідник також зазначає, що з розвитком технологічної та наукової бази ризику не зникають, а виробляються у ще більшій кількості. Ризики починають загрожувати життю індивіда та усьому суспільству загалом. Виробництво ризиків здійснюється не тільки на підприємствах, а й у всіх сферах життєдіяльності суспільства: економічній, політичній, соціальній, що стає особливістю ризиків модернізації.

Суть зміни виникнення ризиків у тому, що «логіка виробництва багатства» індустріального суспільства замінюється «логікою виробництва ризику» [1, с. 14]. Так, у результаті модернізації суспільство стає «суспільством ризику». Розглядаючи джерела виникнення

сучасних ризиків, У. Бек пише: «Ризики породжуються індустріальними, тобто техніко-економічними рішеннями та міркуваннями корисності. Сучасні ризики відрізняються від руйнувань, породжених війною, їх „нормальним“ або, точніше, їх „мирним“ породженням (виробництвом) в центрах раціональності та процвітання, з благословення та при гарантіях закону та соціального порядку» [1, с. 98]. Автор стверджує, що ризики не є винятковим випадком соціального життя, а стабільно відтворюються суспільством в економічній, політичній, соціальній сферах життєдіяльності, будучи результатом прийняття рішень. За визначенням У. Бека, ризик є умовою систематичної взаємодії соціуму з небезпеками, створюваними модернізацією [2]. Таким чином, «суспільство ризику» для У. Бека — це суспільство, яке генерує ризики. Вчений обґрунтовує цей висновок, вважаючи, що ризик може бути визначений як систематична взаємодія суспільства з загрозами та небезпеками, що породжуються процесом модернізації як таким. Виходячи з того, що виробництво ризиків здійснюється у всіх сферах життєдіяльності суспільства, Бек наголошує на неможливості дистанціювання від ризиків у сучасному світі та ставить проблему мінімізації ризиків і управління ними.

У роботі Нікласа Лумана «Поняття ризику» ризик набуває формального виразу у вигляді ймовірності. На його думку, «відмова від ризику, особливо в сучасних умовах, означала б відмову від раціональності» [7, с. 148]. Тому він пропонує реалізувати «суворо соціологічний підхід, що полягає у осягненні феномену ризику лише відповідно до змісту комунікацій — включаючи, звичайно, і повідомлення в комунікації про індивідуально прийняті рішення» [7, с. 146]. Ризик, за Н. Луманом, відноситься до сфери суб'єкта, що активно належить до світу та приймає рішення [7, с. 151–152]. Дослідник пропонує власний підхід вивчення поняття «ризик»: визначення має починатися з визначення протилежного поняття чи шляхом «розрізнення відмінностей». І тому він порівнює поняття «ризик» з поняттями «небезпека» та «надійність». У парі «ризик / небезпека» М. Луман починає «розрізнення відмінностей» із з'ясування мовних значень. В англійській мові ці слова іноді використо-

вуються як тотожні, і якусь різницю між ними виявити практично неможливо. Розрізнення цих понять, за Луманом, передбачає, що є невпевненість щодо майбутньої шкоди. Автор вважає, що є дві можливості. З одного боку, можливі наслідки розглядаються як наслідок ухваленого індивідом рішення. Тоді можна говорити про ризик як про ризик прийняття рішення та ризики, пов'язані з невірним вибором. З іншого боку, вважається, що причини наслідків перебувають у навколишньому світі. Тоді можна говорити про небезпеку. Відповідно, якщо рішення приймається, то ризику не уникнути, а отже, не існує і вільної від ризику поведінки. У суспільстві кожне рішення тягне у себе ризик. Навіть відмова від рішення — це ризик. Відповідно логічно, що абсолютної безпеки немає, як немає і вільної від ризику поведінки.

Невід'ємною рисою сучасного перехідного суспільства стає його ризикогенність. Ентоні Гідденс порівнює сучасний світ із системою, структурними елементами якої є ризики, створювані людством. Він виділяє притаманні їм специфічні ознаки: обумовленість сучасних ризиків глобалізацією, що зумовлює збільшення чисельності взаємозалежних подій; виникнення «інституціоналізованих середовищ ризиків»; проблема перенасиченості сучасного суспільства знаннями про ризики; недостатність експертного знання як інструменту усунення ризиків у соціальних системах. Е. Гідденс запроваджує також поняття «середовище ризику» у суспільстві. «Середовище ризику» включає такі елементи: ризики, що породжуються рефлексивністю модернізації; загроза усвідомлення та виникнення почуття безглуздості існування людини, обумовлена спробами людини співвіднесення свого особистого буття з рефлексивною модернізацією; небезпека для людства, що викликається модернізацією та вдосконаленням військових технологій [4, с. 40–102].

Е. Гідденс, як і У. Бек, вважав, що сучасне суспільство виробляє ризики. У його концепції ризик також є результатом модернізації та схильний до впливу глобалізації. На його дослідника, з переходом на наступний етап розвитку суспільства та технологій, буде досягнутий високий рівень безпеки, незважаючи на те, що процес модернізації

лише сприяв появі нових ризиків, а процес глобалізації вплинув на ступінь їхнього поширення. Особливу увагу у своїх роботах Е. Гідденс звертає на те, що тепер не лише дія, а й відмова від прийняття рішень може призвести до виникнення ризиків. Дія викликає ризики, оскільки за допомогою модернізації ускладнилися технічні засоби та системи життєдіяльності людини, що зробило суспільство більш уразливим. У суспільстві ризику збільшується кількість внутрішніх ризиків, тобто ризиків, пов'язаних з помилками людини. Бездіяльність виникає тому, що, не усунувши наслідки одного ризику, суспільство отримує новий, іноді набагато суттєвіший та складніший.

Представник культурно-символічного підходу Мері Дуглас намагається вивести визначення ризику через безпосередній розгляд самих ситуацій ризику. Вивчення ризику, на її думку, марне без урахування культурологічних особливостей суспільства. Це пов'язано з тим, що ризик конструюється самим індивідом залежно від його цілей, цінностей та інтересів. Особливий вплив на індивіда в момент сприйняття ризику справляють його культурні настанови та практики, а також засвоєна ним у процесі життєдіяльності інформація. На думку М. Дуглас, ситуація ризику означає, що індивід виходить за межі структури нашого суспільства та перебуває у прикордонному стані [5]. У цей момент індивід опиняється під впливом сил чи небезпек, здатних змінити його статус у суспільстві. Під прикордонною ситуацією авторка розуміє ситуації, коли людина безпосередньо стикається з небезпекою. Розглядаючи ситуацію, коли під впливом ризиків опиняються індивіди, виключені із соціальної структури суспільства, М. Дуглас робить висновок, що рішення за них повинні приймати інші. Вона пояснює зроблений нею висновок тим, що ці індивіди через свою непричетність до загальної системи взаємовідносин не здатні на прийняття правильних рішень, які б не позначилися ні на їх життєдіяльності, ні на всьому суспільстві в цілому.

Серед перших досліджень психологічного аспекту «суспільства ризику» є робота американських психологів Натана Когана і Майкла Валлаха. Ці автори розробили тест, побудований з урахуванням прийняття рішення суб'єктом у різних ситуаціях, які передбачають кіль-

кісну оцінку ризику рішень, висунули першу «особистісну» теорію прийняття ризику. Вони вважали, що існують люди, які незалежно від ситуації поведуться однаково. Таким людям, на думку дослідників, властива готовність до ризику, і вона обумовлює зрушення в їх рішеннях завжди в один і той же бік — більшу ризикованість вибору у порівнянні зі звичайною вибіркою піддослідних [6, с. 171]. Після цих досліджень категорія «ризик» почала активніше розроблятися у психології. Намітився тісніший зв'язок досліджень ризику з теорією прийняття рішень. Якщо спочатку це була теорія, що зводилася до переробки інформації та обчислення варіантів, то надалі виявилось, що при прийнятті рішень значну роль відіграють уподобання, схильності, вміння — те, що стоїть за інтегруючим мотивом. Дослідники Арон Вілдавські та Кен Дейк, спираючись на свої спостереження, побудували типологію соціально-психологічних реакцій на ризик. Вони виділили кілька типів особистості: «ієрархісти», «егалітаристи», «індивідуалісти» та «фаталісти». Основною характеристикою «ієрархістів» є конформізм щодо норм та очікувань, що стосуються ризику, а у «егалітаристів» — непримиренне ставлення до аутсайдерів, що опинилися в ситуації ризику, тверда віра в ефективність активної діяльності у вирішенні проблем ризику. До основних характеристик «індивідуалістів» вчені відносять схильність до саморегулювання ризику, що супроводжується обуренням зовнішніх обмежень, сприйняття ризику як діалектики небезпеки та прибутку, а «фаталістів» — сприйняття ризику як пальця долі, відсутність реальної можливості контролю над ризиком [3, с. 268–276].

Не згоден з позицією Бека та Гідденса Б. Тернер, який принципово не поділяє думку про зміну природи ризиків в умовах модернізму. Більше того, констатує процес глобалізації ризику в передових капіталістичних системах, що перебувають на вищій стадії сучасності, він особливо наголошує, що «ризики виникають із самого процесу виробництва багатства... представляючи загрозу для всієї системи людських спільнот» [9, р. 99]. Тому «суспільство ризику» має асоціюватися з новими формами індивідуалізму, в основу яких ставиться власне «Я» та власні інтереси [9, р. 194]. Тим

часом дослідник категорії ризику О. М. Яніцький, спираючись на теорію «суспільства ризику», розробив концепцію «суспільства загального ризику». Внаслідок чого вчений насамперед доводить, що поява поняття «ризик» була необхідною для подальшого розвитку знання у сфері ризиків. Для цього він за допомогою порівняння розглядає «ризик» з поняттями, що вже існують у соціології, близькими за значенням, такими як «криза», «соціальний конфлікт» та «аномія». Так, кризу він визначає «як результат впливу багатьох ризиків (небезпек), так само як і нехтування ними» [8, с. 10]. Соціальний конфлікт як зіткнення сил, економічних та політичних інтересів, хибних рішень. Девіантна поведінка або аномія містять у собі поняття ризику, але не повністю його розкриває. У зв'язку з цим автор робить висновок, що використання поняття «ризик» справді необхідно для визначення нових ситуацій, які виникли у зв'язку з переходом до суспільства ризику. Нормативним ідеалом такого суспільства, на думку вченого, є безпека, внаслідок чого суспільство орієнтується вже не на досягнення кращого (суспільний прогрес), а на захист та уникнення найгіршого [8].

З вищевикладеного витікає, що у суспільстві ризик постає як соціокультурна основа розвитку суспільства, в результаті чого знання ризику не перестає породжувати все нові ризики, перетворюючи суспільство на «суспільство ризику» та «суспільство загального ризику». Це підтверджують розроблені дослідниками теорії «суспільства ризику» (соціологічна, культурологічна, психологічна). Отже, можна говорити про те, що масштабні теорії ризику, насамперед, концепції рефлексивної модернізації та «суспільства ризику» У. Бека, Е. Гідденса, Н. Лумана є евристичним та методологічним стимулом для широких теоретичних пошуків та різноманітних емпіричних досліджень. Соціальна реальність, що змінюється з запаморочливою швидкістю, змушує членів нашого суспільства та суспільство загалом функціонувати у таких ситуаціях, для яких в індивідуальній та суспільній практиці відсутні стереотипи чи правила поведінки. Незважаючи на те, що суспільство визначило стратегію поведінки в умовах ризику, воно не перестає трансформуватися в суспільство загального ризику.

1. Бек У. Общество риска: на пути к другому модерну. Москва : Прогресс-Традиция, 2000. 383 с.
2. Бек У. Конец неолібєрализма. URL: http://www.iicas.org/articles/library/librus_15_11_0011.htm (дата звернення: 14.01.2022).
3. Вилдавски А., Дрейк К. Теории восприятия риска: кто боится, чего и почему? THESIS. 1994. № 5. С. 268–276.
4. Гидденс Э. Судьба, риск и безопасность. THESIS. 1994. № 5. С. 40–102.
5. Дуглас М. Чистота и опасность: анализ представлений об оскверненности и табу. Москва : Канон-Прес, 2000. 287 с.
6. Корнилова Т. В. Психология риска и принятия решений: Учебное пособие для вузов. Москва : Аспект Прес, 2003. 286 с.
7. Луман Н. Понятие риска. THESIS. 1994. № 5. С. 4–160.
8. Яницкий О. Н. Социология риска: ключевые идеи. Мир России. 2003. Т. 12. № 1. С. 3–35.
9. Turner B. S. Orientalism, postmodernism and globalism. London and New York: Routledge. 1994. 240 p.

Маринченко Л. Д.

Проблема спотворення історичної та міфологічної дійсності в аніме

Способів пізнати світ дуже багато: карти, книги, фільми і навіть анімація. Особливе місце варто виділити для японської анімації, що звичніше звучить для багатьох як «аніме».

Аніме дивляться діти, підлітки та навіть дорослі. Якщо людина не чула, що це таке, то точно бачила хоча б картинку, фрагмент. Не кожна людина може сприймати такий мультфільм, для деяких навіть важко їх дивитися, але все ж таки аніме приваблює велику аудиторію та вийшло далеко за межі країни Східного Сонця.

Вже є достатньо наукових праць про аніме. Це і сама історія цього жанру, і проблема сприйняття такої анімації на рівні культури та психології, а також і про субкультуру «анімішник». У статті М. П. Дєдова та В. О. Кулакової «Вплив японської аніме-культури на формування субкультури поведінки російських підлітків» автори розглянули вплив аніме на підлітків, зміну їх поведінки внаслідок захоплення японською анімацією [2]. Ю. В. Понаморьова у своїй роботі «Аніме як відображення японської культурної ідентичності»